

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС  
ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

**ТОШКЕНТ МОЛИЯ ИНСТИТУТИ**

---

*Қўлёзма ҳуқуқида  
УДК 330.8 (575.1)*

**Тўрабаева Нортожит Мирабдуллаевна**

**ХУСУСИЙ ТАДБИРКОРЛИКНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ  
МИНТАҚАВИЙ ХУСУСИЯТЛАРИ**

**(Наманган вилояти мисолида)**

**08.00.12. – “Минтақавий иқтисод”**

Иқтисод фанлари номзоди илмий даражасини олиш учун  
тақдим этилган диссертация

**АВТОРЕФЕРАТИ**

**Тошкент – 2010**

Диссертация Наманган давлат университетида бажарилган.

**Илмий раҳбар:**

иқтисод фанлари доктори  
**Маматов Ахметжон Атажанович**

**Расмий оппонентлар:**

география фанлари доктори, профессор  
**Қаюмов Абдуҳаким Абдуҳамидович**

иқтисод фанлари доктори  
**Низомов Аслитдин Бадреддинович**

**Етакчи ташкилот:**

**Ўзбекистон Республикаси**                      **ФА**  
**Иқтисодиёт институти**

Ҳимоя Тошкент молия институти ҳузуридаги Ўзбекистон Миллий университети ҳамкорлигидаги иқтисод фанлари доктори илмий даражасини олиш учун диссертациялар ҳимояси бўйича Д. 067.60.01 рақамли Бирлашган ихтисослашган кенгашнинг 2010 йил «\_\_\_» \_\_\_\_\_ соат \_\_\_ да ўтадиган мажлисида бўлади. Манзил: 100000. Тошкент шаҳри, Амир Темуր кўчаси, 60-А уй.

Диссертация билан Тошкент Молия институти илмий кутубхонасида танишиш мумкин. Телефон/факс: \_\_\_\_\_

Автореферат 2010 йил «\_\_\_» \_\_\_\_\_ да тарқатилди.

**Бирлашган ихтисослашган кенгаш илмий котиби,**  
**география фанлари номзоди, доцент**

**Азимов Ш.А.**

## 1. ДИССЕРТАЦИЯНИНГ УМУМИЙ ТАВСИФИ

**Ишнинг долзарблиги.** Хусусий тадбиркорлик юқори даражада ривожланган, самарали иқтисодий фаолият юритишнинг муҳим шаклларида бири сифатида жаҳон ҳўжалиги ва минтақалар миқёсида ўзининг бетакрор ўрнига эга. Ривожланган мамлакатларда хусусий тадбиркорликнинг ҳиссасига ялпи ички маҳсулотнинг 60% ва банд бўлган аҳолининг 50%дан ортиқ қисми тўғри келади. Шунингдек, хусусий тадбиркорлик иқтисодиётда монополистик жараёнларнинг ривожланишига тўсиқ бўлиб фан-техника тараққиётини жадаллаштиришга, миллий иқтисодиётда ва унинг минтақаларида таркибий ўзгаришларни амалга оширишга туртки беради.

Хусусий тадбиркорлик йирик бизнес билан фаол ҳамкорлик қилади. У мамлакат ва унинг минтақаларида янги иш ўринларини яратиш, ишсизлик даражасини пасайтириш, малакали мутахассисларни тайёрлаш муаммоларини ҳал этишда асосий роль ўйнайди. Маълумки, кичик корхоналар меҳнат унумдорлигининг даражаси ва самарадорликнинг баъзи кўрсаткичлари бўйича йирик корхоналарга нисбатан устунликка эга. Хусусий тадбиркорлик қўшимча иш кучини жалб этиш орқали жаҳон ҳўжалигининг эгилувчанлиги ва мослашувчанлигини оширади ва барқарор иқтисодий ривожланишни таъминлайди.

Республикамиз Президенти И.А.Каримов таъкидлаганларидек «...кичик бизнеснинг ихчам ва ҳаракатчанлиги, бозор конъюнктураси ўзгаришлари ва истеъмолчилар эҳтиёжларига нисбатан тез мослаша олиши уни жаҳон иқтисодий инқирози даврида янги иш ўринларини яратиш ва аҳоли даромадларини ошириш борасида энг қулай ва мақбул воситага айлантиради»<sup>1</sup>. Фақат юқори ижтимоий-иқтисодий самарадорликка эришиб фаолият юритаётган хусусий тадбиркорлик субъектларигина мамлакатлар ва минтабалар дорасида иқтисодий ўсишга ва бандликни таъминлашга ўз ҳиссаларини қўша оладилар.

Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози дунё мамлакатларига, жумладан, уларнинг минтақалари ижтимоий-иқтисодий ривожланишига жиддий ва айни пайтда турли даражада таъсир кўрсатди. Ҳозирда даврда мамлакатларнинг ижтимоий-иқтисодий ривожланиши жараёнлари, уларнинг табиий-ресурс салоҳиятлари, турли ривожланиш даражасидаги минтақаларнинг хусусиятлари ва айниқса уларда хусусий тадбиркорликни ривожлантириш истиқболлари тўғрисидаги билим ва тасаввурларни эгалламасдан туриб, жамият ҳаётида мавжуд бўлган ва янгитдан юзага келаётган ижтимоий-иқтисодий муаммоларни тизимли ҳал қилиш мумкин эмас.

Жумладан, бугунги кунда Республикамизда хусусий тадбиркорликни ривожлантиришни давлат томонидан тартибга солиш ва қўллаб-қувватлаш тизимини такомиллаштириш талаб этилмоқда. Хусусий тадбиркорларнинг самарали фаолият юритиши, янги хусусий корхоналарни ташкил этиш ва

---

<sup>1</sup> Каримов И.А. Жаҳон молиявий - иқтисодий инқирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари - Т: “Ўзбекистон”, 2009. - Б. 46.

уларни ривожлантиришда қатор молиявий, маъмурий ва ташкилий муаммолар сақланиб қолмоқда. Шунингдек, хусусий тадбиркорликни ривожлантириш ўзига ҳос минтақавий хусусиятларга эгаллиги бу соҳада маҳсус илмий тадқиқотларни олиб боришни тақозо этмоқда. Буларнинг барчаси танланган мавзунинг долзарблигини ва амалий аҳамиятини белгилайди.

**Муаммонинг ўрганилганлик даражаси.** Хусусий тадбиркорликнинг назарий асослари ва унинг иқтисодий табиати А.Смит, Р.Кантильон, Ж.Б.Сей, А.Хоскин, Й.Шумпетер, Р.Хизрич, М.Питерс<sup>2</sup> ва бошқаларнинг асарларида ёритилган.

Хусусий тадбиркорликнинг моҳияти, назарий асослари ва унинг минтақавий хусусиятлари бўйича рус олимларидан А.Г.Гранберг, В.Г.Гутман, И.А.Родионова, А.В.Бусыгин, В.М.Власова, А.М.Самозкин, С.Ф.Борисов, В.В.Радаев<sup>3</sup> ва бошқалар тадқиқотлар олиб борганлар.

Ўзбекистонда ва унинг минтақаларида хусусий тадбиркорликни ривожлантиришнинг назарий жиҳатлари ва айрим минтақавий хусусиятлари иқтисодчи олимларимиз Абдусаломов М., Т.М.Ахмедов, А.М.Содиқов, Солиев А.С., О.Абдуллаев, А.А.Қаюмов, Ф.Т.Эгамбердиев, Ш.Ш.Шодмонов, Т.Т.Жўраев, К.Муфтайдинов, А.А.Қулматов, Н.К.Мурадоваларнинг<sup>4</sup> илмий ишларида тадқиқ этилган.

Юқорида келтирилган илмий ишларда иқтисодиётни эркинлаштириш даврида хусусий тадбиркорликнинг назарий асослари, моҳияти, уни ривожлантириш хусусиятлари тадқиқ этилган. Минтақаларнинг табиий-

---

<sup>2</sup> Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. – М.: 1976. – 332 с.; Кантильон Р. Основы предпринимательской деятельности. – М.: 1994. – 144 с.; Шумпетер Й. Теория экономического развития. – М.:1982. – С. 230.; Хизрич Р. Питерс М. Предпринимательство. Вып 1. – М.: 1998. – С. 126.; Сей Ж.Б. Трактат политической экономии – М.: Экономика. 1980. – С.217., Хоскин А. Курс предпринимательства. – М.: Международные отношения, 1993. – С. 273.;

<sup>3</sup> А.Г.Гранберг Основы региональной экономики. М.: ГУ.ВШЭ. 2004. С - 495.; В.Г.Гутман и др. Управление региональной экономикой - М.: Финансы и статистика. 2002. С - 176.; И.А.Родионова Региональная экономика. - М.:Экзамен. 2003. С - 384.; Бусыгин А.В. Предпринимательство. – М.:, 1994. – С. 227.; Борисов Е.Ф. Экономическая теория. Курс лекций для студентов ВУЗов. - М.: 1996. - С. 567.; Радаев В.В. Экономика переходного периода. Учебное пособие. - М.:1995. - С.456.; Власова В.М. Основы предпринимательской деятельности. – М.: Финансы и статистика 1996. - С.106.; Самозкин А.М. и др. Теория и практика бизнеса. – М.: РФА.1997. – С. 230 .;

<sup>4</sup> Абдусаломов М. Производительные силы и совершенствование экономических связей Узбекистана. - Т.:Фан, 1990.; Ахмедов Т.М. Управление территориальной организацией производительных сил и комплексным развитием регионов Узбекистана: Автореф. дисс. ...докт. экон. наук. - Т.: 1992 - .40 с.; Содиқов А.М. Основы регионального развития: теория, методология, практика. Монография. - Тошкент. «Иқтисод - молия» 2005. – С.280.; Абдуллаев О. Минтақалар ва мамлакатлар иқтисодиёти. - Тошкент. “Янги аср авлоди” 2009. - С.282.; Қаюмов А., Назарова Х., Эгамбердиев Ф.Т., “Минтақавий иқтисод”(ўқув қўлланма). - Т.: ЎзМУ.2004 . – 122 б.; Солиев А.С. ва бошқалар Минтақавий иқтисодиёт. - Тошкент. Университет.2004 й.; Эгамбердиев Ф.Т. Региональные особенности развития агропромышленного производства в условиях либерализации экономики. Автореф. дисс. ...докт. экон. наук. - Т.: 2003 - 35 с.; Шодмонов Ш.Ш., Алимов Р.Х., Жўраев Т.Т. Иқтисодиёт назарияси. Ўқув қўлланма. - Т.: «Молия», 2002. - 414.; Муфтайдинов Қ. Бозор иқтисодиёти шароитида тадбиркорликни ривожлантириш муаммолари. Иқт.фан.док. илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация автореферати. - Т.: 2004. – 304 б.; Қулматов А.А. Ўзбекистонда кичик тадбиркорлик фаолиятини ривожлантиришнинг ижтимоий - иқтисодий муаммолари. Иқт.фан.ном. илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация автореферати. - Т.: 2004. – 21 б.; Муродова Н.К. Кичик бизнес субъектларининг тадбиркорлик фаоллигини оширишнинг асосий йўналишлари. Иқт.фан.ном. илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация автореферати. - Т.: 2008. – 216.;

ресурс салоҳияти, ҳудудий ишлаб чиқариш мажмуаларининг ривожланиш жиҳатлари ва унда ишлаб чиқариш кучлари ривожланиши истиқболлари кенг тадқиқ этилган. Бироқ, ҳозирги вақтгача хусусий тадбиркорликни ривожлантиришнинг минтақавий хусусиятлари алоҳида Наманган вилояти мисолида мустақил мавзу сифатида, чуқур тадқиқ этилмаган.

Мамлакатимизда Инқирозга қарши чоралар дастурини амалга ошириш шароитида минтақаларда, жумладан Наманган вилоятида хусусий тадбиркорликни давлат томонидан тартибга солиш ва қўллаб-қувватлашнинг иқтисодий механизмини такомиллаштириш ва самарадорлигини оширишга қаратилган илмий таклиф ва амалий тавсияларни ишлаб чиқишнинг зарурлиги ушбу мавзунини танлашга асос бўлди.

**Диссертация ишининг илмий-тадқиқот ишлари режалари билан боғлиқлиги.** Диссертация Наманган давлат университети илмий-тадқиқот ишлари режаси доирасида бажарилган.

**Тадқиқотнинг мақсади.** Иқтисодиётни модернизация қилиш шароитида Наманган вилоятида хусусий тадбиркорликни ривожлантириш, қўллаб-қувватлаш ва рағбатлантиришга қаратилган илмий таклифлар ва амалий тавсияларни ишлаб чиқишдан иборат.

**Тадқиқот вазифалари.** Ушбу мақсаддан келиб чиққан ҳолда диссертацияда қуйидаги вазифалар белгиланди:

- хусусий тадбиркорлик тўғрисидаги назарияларнинг иқтисодий моҳиятини очиб бериш;
- Инқирозга қарши чоралар дастурини амалга ошириш шароитида минтақа иқтисодиёти таркибини шакллантириш жараёнига хусусий тадбиркорликнинг таъсирини тавсифлаш;
- Минтақада хусусий тадбиркорликни ривожлантиришнинг ташкилий-иқтисодий асосларини такомиллаштириш йўллари аниқлаш;
- фермер ва деҳқон хўжаликлари минтақада хусусий тадбиркорликни ривожлантиришнинг муҳим шакллари эканлигини асослаш;
- Инқирозга қарши чоралар дастури минтақаларда хусусий тадбиркорликни қўллаб-қувватлаш ва рағбатлантиришнинг устувор йўналиши эканлигини очиб бериш;
- иқтисодиётни модернизация қилиш шароитида минтақада хусусий тадбиркорликни ривожлантиришнинг истиқбол кўрсаткичларини прогностлаш;
- Наманган вилоятида хусусий тадбиркорликни ривожлантириш ва унинг иқтисодий механизмини такомиллаштириш бўйича илмий таклифлар ва амалий тавсияларни ишлаб чиқиш.

**Тадқиқот объекти.** Наманган вилояти иқтисодиётида фаолият юритаётган кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларини ривожлантириш жараёнлари тадқиқот объекти этиб танланди.

**Тадқиқот предмети.** Ўзбекистонда ва Наманган вилоятида хусусий тадбиркорликни ривожлантириш жараёнида содир бўладиган иқтисодий муносабатлар тизими ҳисобланади.

**Тадқиқот методлари** сифатида тарихийлик, тизимли таҳлил, монографик таҳлил, анкета-сўровномалари, иқтисодий-статистик, қиёсий таҳлил, график ва жадвал усулларидадан фойдаланилди.

**Ҳимояга олиб чиқилаётган асосий ҳолатлар:**

- тадбиркорлик тушунчасининг иқтисодий моҳиятини ёритувчи илмий-назарий қарашлар аниқланган ва гуруҳланган;
- иқтисодиётни модернизация қилиш шароитида минтақада хусусий тадбиркорликни давлат томонидан қўллаб-қувватлаш ва рағбатлантиришга қаратилган илмий таклифлар ва амалий тавсиялар ишлаб чиқилган;
- хусусий тадбиркорликни ривожлантиришда минтақанинг рақобатбардошлик бўйича афзалликлари тавсифланган ва улардан фойдаланиш имкониятлари аниқланган;
- Инқирозга қарши чоралар дастурини амалга ошириш шароитида минтақа иқтисодиётининг самарали таркибий тузилмасини шакллантириш ва унда хусусий тадбиркорликни ривожлантиришнинг устувор йўналишлари бўйича илмий таклифлар ва амалий тавсиялар ишлаб чиқилган.

**Тадқиқотнинг илмий янгилиги қуйидагилардан иборат:**

- хусусий тадбиркорликнинг иқтисодий моҳиятини ифодаловчи муаллифлик таърифи ишлаб чиқилган;
- иқтисодиётни модернизация қилиш шароитида минтақа иқтисодиёти таркибий тузилмасини такомиллаштиришда хусусий тадбиркорликнинг ўрни аниқланган;
- инқирозга қарши чоралар дастурини амалга ошириш жараёнида хусусий тадбиркорликни касаначилик, лизинг асосида ривожлантиришнинг илмий асослари ва минтақавий хусусиятлари очиқ берилган;
- минтақада хусусий тадбиркорликнинг асосий шакллари бўлган фермер ва деҳқон хўжаликларини ривожлантиришга йўналтирилган чоратадбирлар тизими ишлаб чиқилган;
- иқтисодиётни модернизация қилиш шароитида минтақада хусусий тадбиркорликни ривожлантиришнинг устувор йўналишлари ва стратегиясини аниқлашга қаратилган илмий таклифлар ва амалий тавсиялар ишлаб чиқилган.

**Тадқиқот натижаларининг илмий ва амалий аҳамияти.** Тадқиқот натижалари асосида олинган илмий таклифлар ва амалий тавсиялар минтақада кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантириш бўйича мақсадли дастурлар ва концепцияларни ишлаб чиқишда, Ўзбекистон Республикаси монополиядан чиқариш ва рақобатни ривожлантириш қўллаб-қувватлаш Давлат қўмитаси, Ўзбекистон Республикаси савдо-саноат палатаси, Иқтисодиёт вазирлиги, Давлат мулки қўмитаси фаолиятида қўлланилиши мумкин.

Тадқиқот натижаларидан олий ўқув юртларида «Иқтисодиёт назарияси», «Тадбиркорлик асослари», «Минтақавий иқтисодиёт»

фанларининг ўқув дастурларини такомиллаштириш ва ўқитишда фойдаланиш мумкин.

**Натижаларининг жорий қилиниши.** Диссертацияда келтирилган илмий натижалар ва амалий таклифлар Фуқаролик жамиятини ўрганиш институтининг Наманган вилояти филиали (Маълумотнома №01/115.06.06.08), Ўзбекистон савдо-саноат палатаси Наманган вилояти ҳудудий бошқармасида (Маълумотнома №СС11-11-01/1001. 08.09.2008), Наманган Давлат университетида “Минтақавий иқтисодиёт”, “Тадбиркорлик асослари” фанларини ўқитишда (Маълумотнома №1132-04. 8,11.08) фойдаланилмоқда.

**Ишининг синовдан ўтиши.** Тадқиқот ишининг мазмуни, ғоялари ва натижалари қуйидаги халқаро ва республика илмий-амалий конференцияларида баён қилинган ва маъқулланган: Ўзбекистон Республикасида минтақавий географик сиёсат: муаммолар ва ечимлар (Наманган, 2001); Аграр соҳада иқтисодий ислохотларни чуқурлаштиришнинг устувор йўналишлари (Фарғона, 2005), Социально–экономические проблемы переходной экономики (Санкт-Петербург, Ташкент 2005), Иқтисодий ислохотларни чуқурлаштириш жараёнида назарияни амалиётга тадбиқ этишда иқтисодчилар ва муҳандисларнинг ўрни (Наманган. 2006), Аҳоли бандлиги ва фаровонлигини оширишда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг ўрни. (Тошкент 2008), Казахстан в новом мире и проблемы Национального образования”. Республика Казахстан (Жетисой 2008), Ўзбекистон иқтисодиёти: эришилган муаммолар ва ривожланиш истиқболлари. (Тошкент 2008), Қишлоқ хўжалиги иқтисодиётини янада эркинлаштириш ва соҳада барқарор иқтисодий ўсишни таъминлаш масалалари”. (Гулистон 2008), Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари. (Тошкент 2009), Ўзбекистон иқтисодиётининг барқарорлиги ва мутаносиблигини мустаҳкамлаш бугунги куннинг устувор вазифаси. (Тошкент 2009).

Диссертация иши Наманган Давлат университетида, Тошкент Молия институти ҳузуридаги Ўзбекистон Миллий университети билан ҳамкорликдаги Д. 067.60.01. рақамли бирлашган ихтисослашган кенгаш қошидаги илмий семинарларда муҳокамадан ўтган ва ҳимояга тавсия қилинган.

**Натижаларнинг эълон қилинганлиги.** Диссертациянинг асосий мазмуни умумий ҳажми 3,8 босма табоқдан иборат 3 та илмий мақола, 12 та илмий маъруза тезисларида ўз ифодасини топган.

**Диссертациянинг тузилиши ва ҳажми.** Диссертация иши таркибан кириш, учта боб, ҳулоса, фойдаланилган адабиётлар рўйхатидан иборат бўлиб, у 21 та жадвал ва 3 та расмни ўз ичига олган. Диссертациянинг матни 156 бетни ташкил этади.

## 2. ДИССЕРТАЦИЯНИНГ АСОСИЙ МАЗМУНИ

Иқтисодий фанда тадбиркорлик ва унинг турли шакллари бўйича кўпгина классик иқтисодчилар ва ҳозирги замон олимлари тадқиқотлар олиб борганлар. Тадбиркорликни иқтисодий фаолият сифатида биринчилар қаторида олимлардан Ричард Кантильон, Ж.Бодо, Ж.Б.Сей тадқиқ этганлар. Жамиятда бозор муносабатларининг шаклланиши ва ривожланиши натижасида тадбиркорликнинг моҳиятига нисбатан иқтисодчи олимларнинг муносабатлари ва қарашлари ўзгариб борган. Бу даврда тадбиркорлик назариясини америкалик олимлар Й.Шумпетер, М.Питерс ва Р.Хизричлар тадқиқ этганлар. Масалан, тадбиркорда «новаторлик» хусусиятининг мавжудлиги ва унинг янги иқтисодий имкониятлари билан ишлаб чиқариш омилларининг уйғунлашувини Й.Шумпетер<sup>5</sup> тадқиқ этган.

Ўзбекистонда тадбиркорликнинг назарий ва амалий жаҳатлари иқтисодчи олимлар А.Ўлмасов, М.Шарифхўжаев, Қ. Муфтайдинов, М.Расулов, Ш.Шодмонов ва Т.Жўраевлар томонидан ривожлантирилди. Масалан Ш.Шодмонов ва Т.Жўраевлар тадбиркорлик фаолияти тушунчасининг мазмуни унинг ўзаро боғлиқ вазифаларини аниқлаш билан тўлиқ намоён бўлишлигини изоҳлайдилар,<sup>6</sup> Қ. Муфтайдиновнинг фикрича, «тадбиркорлик иқтисодий фаолиятни ҳаракатлантирувчи куч сифатида иқтисодий маховик бўлиб, кенгайтирилган такрор ишлаб чиқаришнинг узлуксизлигини таъминлайди»<sup>7</sup>.

XXI аср бўсағасида жаҳон иқтисодиётида кескин ўзгаришлар содир бўлди. Жамият ахборотлашган постиндустриал босқичга ўтмоқда. Информацион технологиялар компаниялар ва хусусий тадбиркорлар фаолиятини юритиш услубларини ўзгартирди. Такрор ишлаб чиқариш жараёнининг омиллари ва шу билан бирга тадбиркорликнинг моҳияти, ҳамда мазмуни ўзгармоқда. Шунга кўра, бизнингча, “тадбиркорлик бу ресурсларни тақсимлаш ва қайта тақсимлаш билан боғлиқ бўлган, бошқа субъектлар билан қонун ҳужжатлари доирасида алоқа қиладиган, маълум даражада таваккалчилик билан боғлиқ ҳолда шахсий, жамоавий ташаббускорликка асосланган, тўла мулккий маъсуллилик асосида жамият эҳтиёжига мос товарлар ва хизматларни ишлаб чиқариш ҳамда сотиш орқали даромад (фойда) олишни таъминлайдиган фаолиятдир”.

Тадбиркорлик кўп қиррали фаолият бўлиб ижтимоий ишлаб чиқаришнинг барча соҳаларини қамраб олади. Мулккий жиҳатдан тадбиркорликнинг хусусий, жамоа ва давлат шакллари мавжуд. Хусусий тадбиркорлик бу- хусусий мулкга асосланган ҳолда жисмоний шахс манфаатлари йўлида фаолият олиб боришдир. Тадбиркорликнинг жамоа

---

<sup>5</sup> Шумпетер Й. Теория экономического развития: - М.: 1982 – С. 130.

<sup>6</sup> Шодмонов Ш.Ш., Жўраев Т.Т. Иқтисодиёт назарияси. – Т.: «Молия», 2002. – Б.180.

<sup>7</sup> Муфтайдинов К. Иқтисодиётни эркинлаштириш шароитида тадбиркорликни ривожлантириш муаммолари. Иқт.ф.д. илмий даражани олиш учун ёзилган дис. автореферати. - Т.: 2004. - 25 б.

шаклида унинг ҳуқуқий манбаи бўлиб мулк эгаллиги эмас, балки меҳнат жараёнида иштирок этишлилик ҳисобланади.

Иқтисодий адабиётда таъкидлаб ўтиладики йирик ва кичик тадбиркорлик субъектлари ҳамкорлигининг асосан тўрт шакли мавжуд: ички пудрат муносабатлари, франчайзинг, венчурли молиялаштириш ва лизинг. Бизга маълумки, ички пудрат муносабатлари АҚШ, Ғарбий Европа ва Япония, шу билан бирга Осиё – Тинч океани минтақасининг баъзи бир давлатларида кенг ривожланган. Ўзбекистон иқтисодиётида ички пудрат муносабатлари юқори даражада шаклланмаган.

Миллий иқтисодиётда йирик ва кичик корхоналар ҳамкорлигининг франчайзинг шакли асосан умумий овқатланишда, меҳмонхона бизнесида, уй-рўзгор техникаларини, кийим-кечак, оёқ-кийимлар ва бошқа товарларни ишлаб чиқаришда шаклланган. Ўзбекистон Республикасида бошқа МДҲ мамлакатларидан фарқли равишда франчайзинг муносабатлари такомиллаштирилиб унинг асосида касаначилик муносабатлари кенг ривожланмоқда.

Лизинг муносабатларини оладиган бўлсак, улар Ўзбекистон иқтисодиётининг ҳаётий муҳим бўлган баъзи бир тармоқларидагина (авиация транспортида, қишлоқ хўжалигида) кенг ривожланган, лекин умуман олганда бу шаклдаги ҳамкорлик миллий иқтисодиёт миқёсида бор йўғи 1% атрофида асосий капиталнинг шаклланишига хизмат қилмоқда. Республикамиз иқтисодиётида венчурли молиялаштириш муносабатлари юқори даражада ривожланмаган, чунки унда инновацион тадбиркорлик ҳажмлари нисбатан катта эмас.

Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози шароитида давлат хусусий тадбиркорликни ривожлантириш тартибга солишда постиндустриализм таълаб этадиган янги замонавий технологиялардан, интернет тизимидан фойдаланиши мақсадга мувофиқ. Бу ҳокимиятларнинг ижрочи органларида ортиқча навбат кутишлар ва турли бюрократик тўсиқларни ва шу билан бирга коррупциянинг ривожланишидан қутулиш имкониятини яратади. Интернет технологияларининг ривожланиши натижасида, давлат тендерларининг очиклиги ва ресурслар тақсимотининг шаффофлиги таъминланмоқда. Шу билан бирга қонунчиликда йирик ва кичик корхоналарнинг ўзаро ҳамкорлиги тасдиқланиши лозим. Хусусан, давлат буюртмаларини тақсимлашда кичик корхоналарнинг иш бажариш бўйича иштирок этиши квоталарини таъминлаш зарур.

**Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантиришда муҳим масала бу мамлакат ялпи ички маҳсулоти ҳажмида унинг хиссасини оширишдир. Бу борада Президентимиз томонидан қатъий кўрсатмалар ишлаб чиқилиб, 2007 йилга қадар бу хиссани камида 45 фоизга етказиш вазифаси белгилаб берилган эди. Бу вазифа бугунги кунда тўла амалга ошди ва энди “Кичик бизнеснинг ялпи ички маҳсулотдаги улушини**

ўтган йилдаги 50%дан 2010 йилда 52,5%га етказиш вазифаси қўйилмоқда”<sup>8</sup>.

Мамлакатимизда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг бу қадар жадал ривожланишида энг аввало мазкур соҳа учун белгиланаётган солиқ имтиёзлари етарли даражадаги рағбатлантирувчи роль ўйнаётганлиги ҳисобланади. Жумладан, бу борада 2009 йилда кичик саноат корхоналари учун ягона солиқ тўлови 8 фоиздан 7 фоизга пасайтирилди, якка тартибдаги тадбиркорлар учун эса қайд этилган солиқ миқдори ўртача 1,3 баробар камайтирилди. Айланма маблағларни тўлдириш учун бериладиган кредитларнинг энг узоқ муддати 12 ойдан 18 ойгача оширилди ва хўжалик юритувчи субъектларни текширишлар сонини 30%га камайтириш режалаштирилди.

Республика ЯИМда кичик бизнеснинг улушининг юқори даражада ўсишига унинг минтақалардаги ЯХМ даги улушининг ўсиши катта таъсир кўрсатмоқда. Чунки миллий иқтисодиётимиз минтақалар иқтисодиётлари йиғиндисидан иборат бўлиб, унда Наманган вилояти муҳим ўрин тутди. Хусусий тадбиркорликнинг ривожланиш даражаси минтақада эркин бозор муносабатларининг шаклланганлигини билдиради, унинг ривожланиш имкониятларини оширади ва иқтисодий салоҳиятини мустаҳкамлайди.

Иқтисодий ривожланиш рейтинги бўйича Наманган вилояти Республика минтақлари ичида 13-ўринни, саноат ва қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини ишлаб чиқариш бўйича 9-ўринни, ташқи-иқтисодий фаолият бўйича 11-ўринни эгаллайди. Вилоят дотацияли ҳисобланади ва ишлаб чиқариш объектларининг ривожланиш даражаси бўйича республика минтақалари ичида 6-ўринни эгаллайди. Минтақа ялпи ҳудудий маҳсулоти ҳажмида муҳим тармоқлар улушининг пасайиш тенденциясига эга эканлиги билан тавсифланади: саноатда 2000-2009 йилларда бу пасайиш 10,2%дан 7,4%гача; қурилишда 7,4%дан 7,3%гача; қишлоқ хўжалигида 42,6%дан 37,6%гача кузатилди. Бу минтақанинг Республикада чуқур аграр ривожланиш йўналишига эга эканлигидан далолат беради. Иқтисодиётни модернизация қилиш шароитида минтақада саноати тармоқларини диверсификациялаш ва хизмат кўрсатиш соҳасини сифат жиҳатидан яхшилаш талаб этилади.

Тадбиркорлик фаолиятининг ривожланиш даражаси рейтинги кўрсаткичлари ва инвестицион жозибадорлиги таҳлили бўйича минтақада Учқўрғон энг ривожланган туман бўлиб ҳисобланади. Шу билан бирга Учқўрғон тумани географик жойлашувига кўра Фарғона минтақасининг сув тақсимооти маркази ролини бажаради. Туманнинг индустриал ривожланиши, транспорт логистика салоҳияти, ер ости бойликлари (илмий хулосаларга кўра вилоятда нефт захираси мавжуд), ва чегара ҳудуди бўлиб ҳисобланганлиги унда “Эркин иқтисодий зона”ни ташкил этиш имконини

---

<sup>8</sup>. Каримов И.А. Асосий вазифамиз-ватанимиз тараққиёти ва халқимиз фаровонлигини янада юксалтиришдир.- Т.: “Ўзбекистон”, 20010- Б. 64.

беради ва бу тадбиркорликни ривожлантиришнинг ҳудудий жиҳатини ифодалайди.

Наманган вилоятида Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2008 йил 28 ноябрдаги "Иқтисодиётнинг реал сектори корхоналарини қўллаб-қувватлаш, уларнинг барқарор ишлашини таъминлаш ва экспорт салоҳиятини ошириш чора-тадбирлари тўғрисида"ги 4058-ПФ-сонли фармонининг минтақада бажарилишини таъминлаш бўйича тадбирлар режаси ишлаб чиқилган ва амалиётга тадбиқ этилмоқда. 2009 йилда минтақага 7 та лойиҳа доирасида 28 млн.долл миқдорида хорижий инвестициялар жалб қилинди ва улардан 4 та лойиҳа тўлиқ амалга оширилди.

Минтақада таркибий ўзгаришларни изчил амалга оширишда қулай инвестиция муҳитининг яратилгани асосий омил бўлиб хизмат қилмоқда. 2000-2009 йилларда Наманган вилоятига Республика ялпи инвестиция ресурсларининг 4% жалб этилган, инвестицион ресурсларни жалб этиш даражаси бўйича у мамлакатимизда 9- ўринда туради. Бу республика меҳнат ресурсларининг 5,1% жойлашган минтақа учун бир мунча етарли эмас. Минтақада институционал ислохотларнинг олиб борилиши натижасида ялпи инвестицияларда таркибий ўзгаришлар юз берди. Ялпи инвестициялар таркибида марказлашмаган инвестицияларнинг улуши 2000-2009 йилларда 46,0% дан 77,2% гача ўсди. Шунга мос равишда марказлашган инвестицияларнинг улуши 54,0%дан 22,8%гача камайди. Давлат бюджети ҳисобидан йўналтирилган инвестицияларнинг улуши тадқиқ этилаётган даврда 40,5%дан 13,8%гача камайди, бу минтақада хусусий секторнинг ривожланаётганидан далолат беради. Минтақада Инқирозга қарши чоралар дастури амалга оширилаётган шароитда инвестицион жозибадорликни оширишнинг асосий йўналишлари сифатида қуйидагиларни кўрсатиб ўтиш мумкин:

- инвестицияларни минтақа ишлаб чиқариш инфратузилмасининг барқарор ривожланишини таъминлайдиган соҳаларга йўналтириш;
- хўжалик фаолиятига минтақа ресурсларини ва демографик салоҳиятини жалб этиш орқали инвестицион фаолликни ошириш;
- инқирозга қарши чораларда белгиланган маҳаллийлаштириш дастурини ривожлантириш асосида рақобатбардошлик имкониятлари катта бўлган (узум, олма ва ҳ.к) маҳсулотларни қайта ишлаш соҳаларини ривожлантириш;
- минтақада малакали кадрлар тайёрлаш, бандликни ошириш, соғлиқни сақлаш каби йўналишлардаги Давлат дастурларини амалга ошириш.

Республикамызда бошланган иқтисодиётни эркинлаштириш ва модернизациялаш жараёнининг етти устувор йўналишларидан бири қилиб кичик бизнес соҳасини ривожлантириш вазифаси белгилаб олинди. Бунда Президентимиз И.А.Каримов таъкидлаганларидек: «Иқтисодий ўсишни таъминлаш, янги иш ўринларини ташкил қилиш, бандлик муаммосини ҳал этиш, аҳолининг даромадлари ва фаровонлигини оширишда тобора муҳим ўрин тутаётган кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни жадал

ривожлантириш, рағбатлантириш ва қўллаб-қувватлашга алоҳида эътибор қаратилади»<sup>9</sup>.

Наманган вилоятида иқтисодий эркинлаштириш ва модернизациялаш, хусусий тадбиркорлик фаолиятини фаоллаштириш натижасида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларининг сони 2000 йилдаги 1950 тадан, 2009 йилга келиб 26139 тага етди. Бу ўзгаришлар минтақада ишлаб чиқарилаётган ялпи ҳудудий маҳсулот (ЯХМ) ҳажмида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларининг улуши 33,4% дан 72,4% гача (республиканинг ўртача даражасига нисбатан 22,3 пунктга ортиқ) ошганлиги билан ифодаланади. Минтақада хусусий тадбиркорликнинг ривожланиш хусусиятларидан бири бу 2009 йилда ЯХМда яқка тадбиркорлар улушининг сезиларли даражада, яъни, 36%га ўсганлигидир.

#### 1-жадвал

**Наманган вилояти иқтисодийнинг асосий тармоқлари маҳсулоти ҳажмида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг улуши (%)**<sup>10</sup>

|                        | 2000 й                  |                  | 2009 й                  |                  |
|------------------------|-------------------------|------------------|-------------------------|------------------|
|                        | Ўзбекистон Республикаси | Наманган вилояти | Ўзбекистон Республикаси | Наманган вилояти |
| Саноат                 | 11,3                    | 17,8             | 16,9                    | 23,3             |
| Истеъмол товарлари     | 19,9                    | 18,0             | 22,5                    | 26,8             |
| Қишлоқ хўжалиги        | 72,4                    | 69,6             | 97,8                    | 98,5             |
| Қурилиш                | 37,0                    | 38,9             | 41,6                    | 79,2             |
| Чакана савдо айланмаси | 45,9                    | 35,4             | 46,5                    | 48,4             |
| Пуллик хизматлар       | 37,9                    | 57,8             | 48,7                    | 69,5             |

Минтақада хусусий тадбиркорликнинг ривожланиш хусусиятларидан бири - бу ЯХМ ҳажмида қишлоқ хўжалиги ва чакана савдодан ташқари бошқа барча тармоқларда хусусий тадбиркорликнинг улуши республика кўрсаткичидан юқори эканлигидир. Жадвал маълумотларидан кўринадики 2009 йилда ЯХМда кичик тадбиркорликнинг улуши саноатда республикада 16,9%ни, минтақада эса 23,3% ни, қурилишда республикада 41,6%ни, минтақада эса 79,2% ни, пуллик хизматларда республикада 48,7%ни, минтақада эса 69,5% ни ташкил этди. Кичик саноат корхоналарининг жадал ривожланиши минтақанинг Янгиқўрғон, Чуст, Наманган, Чортоқ ва Косонсой туманларида кузатилди.

Истеъмол товарларини ишлаб чиқариш соҳасидаги кичик тадбиркорликнинг ривожланишида беқарорлик, маҳаллий ҳом-ашёни қайта ишлаш даражасининг пастлиги кузатилди. Бу вилоятнинг ижобий ресурс

<sup>9</sup> Каримов И.А. Асосий вазифамиз-ватанимиз тараққиёти ва халқимиз фаровонлигини янада юксалтиришдир.- Т.: “Ўзбекистон”, 2010- Б. 42.

<sup>10</sup> Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси маълумотлари асосида муаллиф томонидан тузилган.

салоҳиятига ва ички бозорининг истеъмол товарларига бўлган талабига мос келмайди. 2009 йилда 2000 йилга нисбатан истеъмол товарларини ишлаб чиқаришнинг 3,8 баробарга ўсганлигига қарамасдан, вилоятда ишлаб чиқарилган истеъмол товарларининг умумий ҳажмида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг улуши бор йўғи 26,8%ни ташкил қилди. Бу минтақанинг республикадаги ҳиссаси 4,0% дан 3,8%гача пасайганлигини ифода этади.

Вилоят қишлоқ хўжалиги маҳсулотини ишлаб чиқариш ҳажмида кичик бизнес субъектларининг улуши 2000 йилдаги 69,6% дан 2009 йилда 98,5% гача ўсди. Шу билан бирга бу даврда Республикада ишлаб чиқарилган қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари умумий ҳажмида вилоят хусусий тадбиркорлигининг улуши 7,7% дан 6,6% гача пасайди.

Хусусий тадбиркорлик субъектларининг турли ижтимоий объектларни қуришдаги фаол иштироки натижасида, ушбу секторнинг мазкур йўналишдаги ишлар умумий ҳажмидаги улуши 2000 йилдаги 38,9% дан 2009 йилга келиб 79,2% гача ўсди. Бу минтақада қурилиш ишлари Республика кўрсаткичига нисбатан доимо юқори даражада сақланиб қолаётганидан далолат беради. Умумий қурилиш ишлари ҳажмининг 27,0% кичик корхона ва микрофирмалар томонидан бажарилди. Вилоят кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларининг республикадаги қурилиш ишлари умумий ҳажмидаги улуши 6,7% ни ташкил қилади.

Минтақанинг умумий чакана савдо айланмасида кичик бизнес субъектларининг улуши 2009 йилга келиб 48,4% ни ташкил қилди ёки 2000 йилга нисбатан 13 пунктга кўпайди, ваҳоланки республика бўйича бу кўрсаткич— 0,6 пунктни ташкил қилган. Вилоятнинг пуллик хизматлар умумий ҳажмида кичик бизнес субъектларининг улуши 2000 йилдаги 57,8% ўрнига 2009 йилда 69,5% ни ташкил қилди. Пуллик хизматларнинг аксарият қисми (83,6% дан зиёди) якка тадбиркорлар томонидан кўрсатилмоқда. Вилоят кичик тадбиркорларининг республика пуллик хизматлари ҳажмидаги улуши 6,0% даражасида сақланиб турибди.

Минтақада Республика кўрсаткичига нисбатан товарлар ва хизматлар ишлаб чиқаришда хусусий тадбиркорликнинг устунлиги, мос равишда иқтисодиётда жами банд бўлганларга нисбатан кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг улушини 74,6 фоизга (541,3 минг киши) етишини таъминлади. Шу жумладан унинг 75,3 фоизи (407,7 минг киши) якка тартибдаги тадбиркорлар ҳамда 18,4 фоизи (133,6 минг киши) кичик корхоналар ва микрофирмалар ҳиссасига тўғри келади. Шу билан биргаликда вилоятда 1000 киши аҳолига 8,8 бирлик кичик бизнес корхонаси тўғри келади, бу республика минтақалари орасида энг паст кўрсаткич бўлиб, республика кўрсаткичининг 0,57%ни ташкил этади. Бу аҳоли зич жойлашган минтақада ишчи ўринлари барпо қилиш нуктаи назаридан қониқарли ҳолат эмас.

Наманган вилоятида хусусий тадбиркорлик субъектларининг ташқи савдо айланмаси ҳажми ўсиш тенденциясига эга бўлиб 2009 йилда 140,7 млн.АҚШ долларини ташкил қилди ва 2000 йилга нисбатан 4,0 баробарга

ўсди. Бу даврда вилоят экспортининг умумий ҳажмида кичик тадбиркорликнинг улуши 16,9% дан 69,2% гача кўпайди ва бу Республика ўртача кўрсаткичидан юқоридир. Экспортнинг аксарият қисми (64%) якка тадбиркорларга тўғри келади. Экспортнинг товар таркибида – янги сабзавот, мевалар ва қуруқ мевалар сингари қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари асосий ўрин тутди.

## 2-жадвал

### Наманган вилоятининг ташқи иқтисодий фаолиятида кичик тадбиркорликнинг улуши<sup>11</sup>

| Ҳудудлар                | 2000 й.                                         | 2004 й. | 2006 й. | 2009 й. |
|-------------------------|-------------------------------------------------|---------|---------|---------|
|                         | Кичик тадбиркорликнинг умумий экспортдаги улуши |         |         |         |
| Ўзбекистон Республикаси | 10,2                                            | 7,3     | 10,7    | 14,6    |
| Наманган вилояти        | 16,9                                            | 64,0    | 19,3    | 69,2    |
| Ҳудудлар                | Кичик тадбиркорликнинг умумий импортдаги улуши  |         |         |         |
|                         | 2000 й.                                         | 2004 й. | 2006 й. | 2009 й. |
| Ўзбекистон Республикаси | 27,4                                            | 32,7    | 34,5    | 42,5    |
| Наманган вилояти        | 38,2                                            | 64,9    | 65,6    | 60,0    |

Кичик бизнес субъектлари томонидан 2000-2009 йилларда амалга оширилган импортнинг вилоят импортининг умумий ҳажмидаги улуши 60,0%гача кўпайди ва бу республика ўртача кўрсаткичидан анчагина ортқидир.

Импортнинг асосий қисми (51%) вилоятга ускуналар, техника, эҳтиёт қисмлар ва саноат корхоналарини модернизация ва реконструкция қилиш учун эҳтиёт қисмлар олиб келишга иқтисослашган кичик корхона ва микрофирмалар томонидан амалга оширилди.

Вилоятда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантиришда ижобий тенденциялар билан бирга қатор муаммолар сақланиб қолмоқда. Тадқиқотларга кўра минтақа саноатида хусусий тадбиркорлик субъектлари улуши пасайиш тенденциясига эга. Унинг улуши 2000 йилда 8,9%дан, 2009 йилга келиб 7%га камайди. Саноатда кичик бизнеснинг улуши бўйича минтақа ҳудудларида кескин (10 баробаргача) фарқ мавжуд. Минтақанинг экспорт ҳажмини ўстириш ва истеъмол бозорини ривожлантириш учун касаначилик ва хизмат кўрсатиш соҳаларида, қишлоқ хўжалиги ва маҳаллий ҳом ашёни қайта ишлаш тармоқлари салоҳиятидан етарли даражада фойдаланилмапти.

Минтақа саноатидаги таркибий силжишларда қарама-қарши ва зиддиятли ҳолатларни ҳам кузатиш мумкин. Минтақада маҳаллий ҳом ашёни қайта ишлаш ҳисобидан озиқ-овқат саноатининг ривожланиши ижобий

<sup>11</sup> Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси маълумотлари асосида муаллиф томонидан тузилган.

холатдир. Лекин саноатда машинасозлик ва енгил саноат хиссасининг камайиши, минтақада меҳнат сиғими паст бўлган ишлаб чиқариш билан меҳнат бозори ўртасида номутоаносиблик мавжудлигини кўрсатади.

Иқтисодийни модернизациялаш шароитида минтақа саноатини ривожлантиришнинг устувор йўналишлари қуйидагилардан иборат:

- қишлоқ жойларда қишлоқ хўжалиги хом-ашёсини чуқур қайта ишлайдиган саноат корхоналарини ривожлантириш;
- маҳаллийлаштириш дастурига кўра минтақани пахта ва ипак матоларини ишлаб чиқаришга ихтисослаштириш.

Минтақада молиявий ресурслар чекланган шароитда хусусий тадбиркорликни ташкил этиш ва ривожлантиришда лизинг анъанавий молиялаш усуллари ўрнини босадиган муқобил инвестициялаш усулига айланган. Наманган вилоятида “Ўзқишлоқхўжаликмашлизинг” АЛК вилоят филиали томонидан 2001-2009 йиллар давомида 16 млрд 550 млн сўмлик, жами 1655 дона турли русмдаги қишлоқ хўжалиги техникалари фермер хўжаликларига ўрнатилган тартиб асосида етказиб берилди. Юқоридагилар минтақа иқтисодийнинг асосий капиталини шакллантириш учун етарли эмас.

Минтақада хорижий инвестицияли қўшма корхонларнинг республика умумий экспортидаги улуши 2000 йилдаги 2,6 пунктдан, 2009 йилда 1,3 пунктгача пасайиш тенденциясига эга бўлди. Бу инвестицион имкониятлари юқори бўлган Наманган вилоятида захиралардан етарли даражада фойдаланилмаётганлигидан далолат беради. Истиқболда вилоятда жаҳон бозори учун ишлаб чиқарилаётган маҳсулотнинг рақобатбардошлигини таъминлаш бўйича афзалликларга эга бўлган тармоқлар ва корхоналар қаторига енгил ва озиқ-овқат саноатини, қурилиш материаллари саноатида маҳсулотларни чуқур қайта ишлаш даражасини кўтарувчи экспортга йўналтирилган ишлаб чиқаришларни ташкил этадиган қўшма корхоналарни киритиш мумкин.

Наманган вилоятининг иқлими континентал, тоғ ва тоғолди зоналарда эса ҳаво салқин, намлиги юқори, бу ҳудудлар иссиқ минерал булоқларга бой. Айниқса, Чортоқ, Шаханд, Косонсой, Учқўрғон сувлари шифобахшлиги балан шуҳрат қозонган. Вилоятда 27 та тарихий меъморий обидалар ва зиёратгоҳлар мавжуд, унинг ҳудудидан буюк Ипак йўли ўтган. Диссертацияда ушбу омиллар орқали минтақада халқоро туризм, сайёҳлик ва соғломлаштириш муассасаларини, сервис хизматини модернизация қилиш ва сифатини ошириш ва бунинг асосида ушбу соҳаларда хусусий тадбиркорликни ривожлантириш тавсия этилган.

Вилоятда қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини ишлаб чиқаришда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларининг улуши 2000 йилда 69,6% ташкил этган бўлса, 2009 йилда 98,5%га етди, яъни республика даражасига тенглашди. 2009 йилда минтақада фермер хўжаликлари томонидан 911,2 млрд. сўмлик маҳсулот тайёрланди. Жами қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини ишлаб чиқаришда уларнинг улуши 32,3%ни ташкил қилди. Наманган вилоятида фермер хўжаликларининг сони 2008 йилга келиб 13318 тага етди, бу 2000 йилга нисбатан беш марта кўпдир.

Лекин Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2008 йил 6 октябрдаги “Фермер хўжаликлари тасарруфидаги ер участкаларини мақбуллаштириш чора-тадбирлари бўйича таклифлар ишлаб чиқиш мақсадида махсус комиссияни ташкил қилиш тўғрисида»ги ПФ-3077 фармойишига кўра 2009 йилда вилоятда 6,6 мингта фермер хўжаликлари қайта ташкил қилинди ва 2009 йил 1 ноябрга келиб минтақада 6910 фермер хўжалиги фаолият кўрсатмоқда.

Бу даврда минтақа туманлари орасида фермер хўжаликлари сонининг энг кўп ўсиши Чортоқ (4,5 марта) Косонсой (4,1 марта) Янгиқўрғон (3,7марта) туманларида кузатилди. Фермер хўжаликлари сонининг энг паст суръатларда ўсиши эса Поп (1,6мартага), Чуст (1,8мартага), Мингбулоқ (1,8 мартага) туманларида содир бўлди. Бироқ минтақада фермер хўжаликларининг жойлашиши жиҳатидан бутунлай бошқа манзарани кўриш мумкин. Минтақада фермер хўжаликлари энг кўп ташкил этилган ва жойлашган туманларига вилоятнинг умумий кўрсаткичига нисбатан Янгиқўрғон (15,6%), Чуст (14,4%), Чортоқ (12,8%) туманлари киради. Бу туманларда вилоятнинг кўпчилик 42,8% фермер хўжаликлари фаолият юритади. Минтақада энг кам фермер хўжаликлар ташкил этилган ва жойлашган туманларга Норин (4,6%), Наманган (6,3%), Уйчи (6,0%) туманлари киради. Ушбу туманларда вилоятнинг 16,9% фермер хўжаликлари фаолият юритмоқда. Ҳозирги кунда вилоятда ҳар бир фермер хўжалигига ўртача 35,0 гектар ер майдони тўғри келмоқда. Бу республика кўрсаткичининг 58,6%ни ташкил этади. Минтақада бир фермер хўжалигига тўғри келадиган ер майдони бўйича туманлар ўртасида кескин фарқни кўриш мумкин.

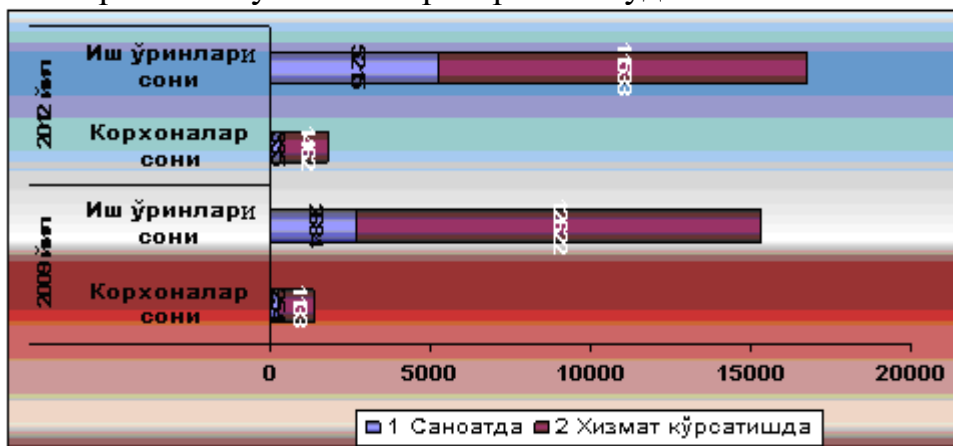
Диссертацияда минтақани бир-бири билан боғлиқ рельеф ҳолатига кўра: текислик, адирлик, адирорти ва тоғолди текисликлар ва ўртача ва баланд тоғлар минтақаларига бўлиб, унда фермер хўжаликларини минтақалар бўйича ихтисослаштириш ва жойлаштириш асосида самарали ривожлантириш тавсия этилади. Наманган вилоятининг Мингбулоқ, Наманган, Норин, Поп, Чуст, Уйчи ва Учқўрғон туманлари текислик ва адирлик минтақасида жойлашган бўлиб, денгиз сатҳидан мутлоқ баландлиги Сирдарёнинг чап соҳилида 400-500 м. бўлса, ўнг соҳил қисмида 500-550 м. га тенг. Адир минтақасига денгиз сатҳидан 500-1000 м. баланд ҳудудлар киради. Бу минтақада пахта ва дон ишлаб чиқаришга кўпроқ ихтисослашган фермер хўжаликларини ривожлантириш маъқул. Мева сабзавот ва полиз маҳсулотларини минтақанинг денгиз сатҳидан 800-1000 м баланд бўлган адирорти ва тоғолди текисликлар минтақасида жойлашган Тўрақўрғон, Чортоқ, Янгиқўрғон ва Косонсой туманларида етиштириш мақсадга мувофиқ. Чорвачиликка ихтисослашган фермер хўжаликларини Наманган вилоятининг шимолий ҳудудларида жойлашган Поп, Чортоқ, Чуст ва Косонсой туманларида ривожлантириш лозим.

Наманган вилояти деҳқон хўжаликларининг қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ишлаб чиқариш ҳажмидаги улуши 1995 йилда 49,3%ни, 2000 йилда 66%ни ва 2009 йилга келиб эса 67,0%ни ташкил этди. Бу ҳолат,

бугунги кунда қишлоқ хўжалиги маҳсулотларининг аксарият қисми кичик тадбиркор хўжаликлари томонидан ишлаб чиқарилаётганлигидан далолат беради. Тадқиқот ишида ушбу жараён вақтинчалик тавсифга эга эканлиги таъкидланган. Диссертацияда қишлоқ хўжалигининг келажаги йирик ишлаб чиқариш билан бевосита боғлиқ эканлиги илмий асосланган.

Наманган вилоятида аҳолини иш билан таъминлаш муаммоларини ҳал қилишда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни жадал ривожлантириш билан бирга, хизмат кўрсатиш соҳаси ва касаначиликнинг турли шакллари кенг жорий этиш, қишлоқ жойларда чорвачиликни ривожлантиришни рағбатлантиришга алоҳида аҳамият берилмоқда. Минтақада кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантириш, бу борада мавжуд муаммоларни бартараф этиш бўйича “Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2009-2012 йилларда Наманган вилоятида кичик бизнес, тадбиркорлик ва касаначиликни ривожлантириш дастури тўғрисида”ги 2009 йил 24 августдаги 246-сонли қарори қабул қилинди. Ушбу қарорга асосан минтақада жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози шароитида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни қўллаб-қувватлаш ва устувор даражада ривожлантириш бўйича ҳаракат дастури ишлаб чиқилган ва амалга оширилмоқда.

Бугунги кунда Наманган вилоятида алоқа, ахборотлаштириш, молия, банк, транспорт хизматини кўрсатиш, маиший техника ва автомобилларни таъмирлаш, савдо, умумий овқатланиш корхоналари, соғлиқни сақлаш, туризм соҳаларида хусусий тадбиркорлик корхоналарини ташкил этиш ва ривожлантиришнинг улкан захиралари мавжуд.



**Расм-1. 2009-2012 йилларда Наманган вилояти саноати ва хизмат кўрсатиш соҳаларида хусусий тадбиркорлик субъектларини ва янги иш ўринларини ташкил этиш кўрсаткичлари<sup>12</sup>.**

1-расм маълумотларидан кўринадики, минтақа саноатида 2009 йилда 254 та янги тадбиркорлик субъектлари ва уларда 2684 та янги иш ўринлари ташкил этилди. 2012 йилга келиб тармоқда 335 та тадбиркорлик субъектлари ва 5215 та янги иш ўринлари яратилади. Тадқиқ этилаётган даврда минтақа

<sup>12</sup> Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2009 - 2012 йилларда Наманган вилоятида кичик бизнес, тадбиркорлик ва касаначиликни ривожлантириш дастури тўғрисида”ги 2009 йил 24 августдаги 246 - сонли қарори асосида муаллиф томонидан тайёрланди.

саноатида жами 1177 та тадбиркорлик субъектлари ва 15144 та янги иш ўринлари барпо этилади. Минтақа саноатида амалга оширилаётган ислохотлар, ташкилий ишлар, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантиришга қаратилган тадбирлар натижасида 2012 йилга бориб кичик тадбиркорлик корхоналари томонидан ишлаб чиқарилган маҳсулотнинг ҳажми 151,6%га, шулардан кичик корхоналарда 165,2%га ва микрофирмаларда эса 146,1%га ўсиши кўзда тутилмоқда. Минтақанинг хизмат кўрсатиш соҳасида 2009-20012 йилларда режага асосан 5121 та янги тадбиркорлик субъектлари ва 48214 та иш ўринлари ташкил этилади.

Тадқиқ этилаётган даврда минтақада касаначилик асосида жами 105440 та янги иш ўринлари яратилади, буларнинг 28% ёки 29581таси меҳнат шартномаси асосидаги янги иш ўринларидир. Янги иш ўринларининг 19471 таси Наманган шаҳрида ташкил қилинади, бу жами иш ўринларининг 18,5%ни ташкил этади, шундан 10687таси ёки жами иш ўринларининг 54,8% меҳнат шартномаси асосида ташкил этилади. Иккинчи ўрин минтақанинг Чуст туманига тўғри келади. Бу туманга иш ўринларининг 9791таси ёки 9,3% тўғри келмоқда. Минтақанинг Чортоқ тумани тоғли ҳудуд бўлганлиги сабабли унда касаначилик асосида яратиладиган янги иш ўринлари нисбатан камроқ, яъни 7441тани ёки 7,0%ни ташкил этади.

Наманган вилоятида “Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2009-2012 йилларда Наманган вилоятида кичик бизнес, тадбиркорлик ва касаначиликни ривожлантириш дастури тўғрисида”ги 2009 йил 24 августдаги, 246-сонли қарорининг амалга оширилиши натижасида минтақа ялпи ҳудудий маҳсулотида хусусий тадбиркорликнинг улушини 2008 йилдаги 69,7%дан 2012 йилга келиб 76,8%га етказиш жами бандликдаги улуши 76,3 фоизни ташкил этиши мўлжалланмоқда.

### 3. ХУЛОСА

Хусусий тадбиркорликни ривожлантиришнинг минтақавий хусусиятларини тадқиқ этиш натижалари асосида қуйидаги илмий хулосалар ва амалий таклифларни келтириш мумкин:

1. XX1 аср бўсағасида жамият ахборотлашган постиндустриализм босқичига ўтди. Унда такрор ишлаб чиқариш омиллари, шу жумладан, тадбиркорликнинг мазмуни ўзгармоқда. Бизнинг фикримизча, “Тадбиркорлик бу ресурсларни тақсимлаш ва қайта тақсимлаш билан боғлиқ бўлган, бошқа субъектлар билан қонун ҳужжатлари доирасида алоқа қиладиган, маълум даражада таваккалчилик билан боғлиқ ҳолда шахсий ва жамоавий ташаббускорликка асосланган, тўла мулкый маъсуллик асосида жамият эҳтиёжига мос бўлган товарлар ва хизматларни ишлаб чиқариш ҳамда сотиш орқали даромад (фойда) олишни таъминлайдиган фаолиятдир”.

2. Хусусий тадбиркорликнинг асосий хусусиятларидан бири иқтисодиётнинг ушбу соҳаси доимо давлат томонидан қўллаб-қувватланишга эҳтиёжманд эканлигидир. Давлат моддий-техник, информацион, технологик, консультатив, маркетинг, таълим хизмати, молиявий таъминот ва бошқа йўналишларда тадбиркорликни қўллаб-қувватлайди ва тартибга солади.

Давлат томонидан хусусий тадбиркорликнинг ривожланишини тартибга солишда, улар ўртасидаги ҳамкорликда замонавий ахборот-коммуникация технологияларидан, масалан интернет тизимидан кенг фойдаланиш мақсадга мувофиқ. Интернет давлат тендерларининг очиклигини ва ресурслар тақсимотининг шаффофлиги таъминлайди.

3. Минтақада кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик корхоналарини ташкил этиш коэффиценти 8,7%ни, тугатиш коэффиценти эса 17,2%ни ташкил этмоқда. Бу минтақада хусусий тадбиркорликни ривожлантиришда қатор ижтимоий-иқтисодий муаммолар ва сунъий тўсиқлар мавжуд эканлигидан далолат беради.

4. Минтақада кичик бизнес субъектларининг сони ўсиб бормоқда. Шу билан бирга вилоятда ҳар 1000 киши аҳолига 8,8 бирлик кичик бизнес корхонаси тўғри келади, бу республика минтақалари орасида энг паст кўрсаткич бўлиб, республика кўрсаткичининг 0,57%ни ташкил этади. Бу аҳоли зич жойлашган минтақада ишчи ўринлари барпо қилиш нуктаи-назаридан қониқарли ҳолат эмас.

5. Наманган вилоятида қурилиш материалларини ишлаб чиқариш учун зарур бўлган табиий 80та қурилиш соҳасида ишлатиладиган фойдали қазилмалар бор. Бу эса минтақанинг қурилиш материаллари саноатида ва пахтани қайта ишлаш корхоналарида, енгил ва озиқ-овқат саноатининг барча тармоқларида касаначилик ва лизинг асосида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантиришнинг катта захиралари мавжудлигидан далолат беради.

6. Минтақада 27 та тарихий-меъморий обидалар ва зиёратгоҳлар мавжуд. Қулай иқлим шароитига асосланган соғломлаштириш ҳамда халқаро туризм соҳаларида хизматлар экспортини кенгайтириш орқали минтақада хусусий тадбиркорликни ривожлантириш мумкин.

7. Минтақанинг Учқўрғон туманининг қулай географик жойлашуви, унинг индустриал ривожланиши, юқори транспорт логистика салоҳиятининг ва бой ер ости табиий бойликларининг мавжудлиги, тадбиркорлик фаолиятининг юқори даражада ривожланганлиги ушбу ҳудудда эркин иқтисодий зонани ташкил этиш учун барча имкониятлар бор дейишга асос бўлади.

8. Наманган вилоятининг табиий иқлим шароитига бир-бири билан боғлиқ рельеф ҳолатига кўра: текислик, адирлик ва тоғолди текисликлар ва ўртача ва баланд тоғлар минтақаларига бўлиб, унда фермер хўжаликларини минтақалар бўйича ихтисослаштириш ва жойлаштириш асосида самарали ривожлантириш тавсия этилади. Наманган вилоятининг Мингбулоқ, Наманган, Норин, Поп, Чуст, Уйчи ва Учқўрғон туманлари текислик ва адирлик минтақасида жойлашган бўлиб, унда пахта ва дон ишлаб чиқаришга кўпроқ ихтисослашган фермер хўжаликларини ривожлантириш маъқул. Мева сабзавот ва полиз маҳсулотларини минтақанинг адирорти ва тоғолди текисликлар минтақасида жойлашган Тўрақўрғон, Чортоқ, Янгиқўрғон ва Косонсой туманларида етиштириш мақсадга мувофиқ. Чорвачиликка ихтисослашган фермер хўжаликларини Наманган вилоятининг шимолий

худудларида жойлашган Поп, Чортоқ, Чуст ва Косонсой туманларида ривожлантириш лозим.

9. Минтақада боғдорчилик ва узумчилик фаолияти билан шуғулланаётган фермер хўжаликлари улушининг Республика кўрсаткичидан юқори даражада эканлиги, вилоятда боғдорчилик ва узумчилик маҳсулотларини қайта ишлаш бўйича хусусий тадбиркорликни устун даражада ривожлантиришни талаб этади.

10. Минтақада алоқа, ахборотлаштириш, молия, банк, транспорт хизмати кўрсатиш, маиший техника ва автомобилларни таъмирлаш, савдо, умумий овқатланиш корхоналари, соғлиқни сақлаш, туризм соҳаларида хусусий тадбиркорлик корхоналарини ташкил этиш ва ривожлантиришнинг улкан захиралари мавжуд. Наманган вилояти ҳокимлиги томонидан 2009-2012 йилларда минтақа саноати ва хизмат кўрсатиш соҳаларида хусусий тадбиркорлик субъектлари ва янги иш ўринлари ташкил этиш дастури ишлаб чиқилган. Шунга кўра минтақа саноатида 2009-2012 йилларда жами 1177 та тадбиркорлик субъектлари ва 15144 та янги иш ўринлари, хизмат кўрсатиш соҳасида 5121 та тадбиркорлик субъектлари ва 48214 та янги иш ўринлари ташкил этилади. Бу дастурни амалга оширилиши минтақа ялпи худудий маҳсулотида хусусий тадбиркорликнинг улушини 2009 йилда 72,4%дан, 2012 йилга келиб 76,8%га, жами бандликдаги улушини эса 76,3 фоизга етказиш мўлжалланмоқда.

11. Минтақада Инқирозга қарши чоралар дастурини амалга ошириш жараёнида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни истикболда барқарор ривожлантиришнинг муҳим йўналишлари бўлиб қуйидагилар ҳисобланади:

- қишлоқ хўжалик маҳсулотларини қайта ишлаш бўйича агрофирмаларни тезкорлик билан ривожлантириш; янги иш ўринларини барпо қилишни фаоллаштириш ва маҳсулотни экспорт қилишни кўпайтириш мақсадида мева ва сабзавот шарбатлари, вино, турли консерва маҳсулотлари, озиқа қўшимчалари ва дориворлар, қуруқ мева ва улардан миллий қандолатчилик маҳсулотларини ишлаб чиқаришни ташкил қилиш;
- сабзавот ва меваларни тайёрлаш ва сақлаш бўйича ишлаб чиқариш инфратузилмасини ривожлантириш, бу маҳсулотлар билан ички бозорни таъминлаш ва уларни ташқи бозорга чиқариш билан шуғулланувчи шаҳобчалар фаолиятини фаоллаштириш;
- Ёғ-мой ассоциацияси ва озиқ-овқат саноати корхоналари тизимида пахтанинг техник уруғини қайта ишлаш, хўжалик совуни, қандолатчилик маҳсулотлари, алкаголсиз ичимликлар ва бошқа маҳсулотларни ишлаб чиқаришни ташкил қилиш бўйича йирик саноат корхоналари билан кичик корхоналар ўртасидаги кооперацияни кенгайтириш;
- кичик тўқимачилик ва тикувчилик корхоналарини, халқ ҳунармандчилиги ва миллий санъати маҳсулотларини ишлаб чиқаришни ривожлантириш;

- Қамчиқ давони йўналишларидаги стратегик автомобил йўли бўйича унча катта бўлмаган хизмат кўрсатувчи корхоналарни ривожлантириш;
- чегара олди савдоси бўйича кичик тадбиркорликни қўшни мамлакатлар билан иқтисодий ҳамкорликни ривожлантириш;
- хизматлар экспортини кенгайтириш борасида сервис хизматини модернизация қилиш ва унинг сифатини ошириш йўли билан соғломлаштириш – курорт зонасини (Чортоқ туман) ривожлантириш.

#### **4. ЭЪЛОН ҚИЛИНГАН ИШЛАР РЎЙХАТИ**

1. Тўрабоева Н.М. Кичик бизнес ва акция. //Иқтисод ва ҳисобот Тошкент, 1998 - №3. -Б.33.
2. Тўрабоева Н.М. Маҳкамов. Ш. Кичик бизнес ва бандлик. //Ўзбекистон Республикасида минтақавий географик сиёсат: муаммолар ва ечимлар. Халқаро илмий амалий конференция. Тез. тўп., Наманган, 2001. -Б. 137.
3. Тўрабоева Н.М. Маҳкамов. Ш. Фермер хўжаликлари иқтисодий тараққиёт таянчи.//Аграр соҳада иқтисодий ислохотларнинг устувор йўналишлари. Республика илмий-амалий конференция материаллари.- Фарғона, 2005.-Б 51-52.
4. Тўрабоева Н.М. Хурамова Ш. Қишлоқда аёллар тадбиркорлигини ташкил этиш ва ривожлантириш муаммолари. //Республика илмий-амалий конференция материаллари.- Фарғона, 2005.-Б 87-88.
5. Тўрабоева Н.М. Перспективы развития малого бизнеса в Узбекистане. //Социально-экономические закономерности развития мирохозяйственных связей в условиях усиления интеграционных процессов. Сборник материалов международной научной конференции. Санкт-Петербург, 2005 –С. 215.
6. Тўрабоева Н.М. Ишанова Ш. Инвестицион фаолиятни ривожланишида банкларнинг роли. Республика илмий-амалий конференция материаллари.-Наманган, 2006.-Б 110-112.
7. Тўрабоева Н.М. Пути развития малого бизнеса. //Социально-экономические проблемы переходной экономики. Сборник материалов международной научной конференции. Москва, 2005.С. 19-20.
8. Тўрабоева Н.М. Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантиришнинг минтақавий хусусияти. Республика илмий-амалий конференция материаллари.-Тошкент, 2008.-Б 176-178.
9. Тўрабоева Н.М. Қишлоқ хўжалигида тадбиркорликни ривожланиши. //Аҳоли бандлиги ва фаровонлигини оширишда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ўрни: Республика илмий-амалий конференция материаллари.-Тошкент. 2008.-Б 160-161.
10. Тўрабоева Н.М. Развитие теории о предпринимательстве в экономической литературе. //“Казахстан в новом мире и проблемы Национального образования”. Сборник материалов международной научной конференции. 11 том – Республика Казахстан (Жетисой 2008),-С. 216-217.

11. Тўрабоева Н.М. Наманган вилоятида хусусий тадбиркорликнинг ривожланиши ва унинг минтақавий хусусиятлари. //Иқтисодиёт ва таълим.-Тошкент, 2008.-№3.-Б.45-48.
12. Тўрабоева Н.М. Наманган вилоятини ижтимоий-иқтисодий ривожланиш кўрсаткичлари.//Ўзбекистон иқтисодиёти: эришилган муаммолар ва ривожланиш истиқболлари. Республика илмий-амалий конференция материаллари.-Тошкент. 2008.-Б 195-196.
13. Тўрабоева Н.М. Наманган вилояти иқтисодий ривожланишининг ҳудудий хусусиятлари.// Қишлоқ хўжалиги иқтисодиётини янада эркинлаштириш ва соҳада барқарор иқтисодий ўсишни таъминлаш масалалари”. Республика илмий-амалий конференция материаллари.-Гулистон. 2008.-Б 34-35.
14. Тўрабоева Н.М. Минтақада касаначиликни ривожлантириш инқирозга қарши чоралар дастурининг устувор йўналиши сифатида. //Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари. Республика илмий-амалий конференция материаллари.-Тошкент, 2009.-Б 34-35.
15. Тўрабоева Н.М. Наманган вилоятида қишлоқ хўжалигини ривожлантиришнинг минтақавий хусусиятлари. Ўзбекистон иқтисодиётининг барқарорлиги ва мутаносиблигини мустаҳкамлаш бугунги куннинг устувор вазифаси. Республика илмий-амалий конференция материаллари. –Тошкент, 2009. - Б 134-136.

**Иқтисод фанлари номзоди илмий даражасига талабгор Тўрабаева Нортожит  
Мирабдуллаевнанинг 08.00.12 – “Минтақавий иқтисод” ихтисослиги бўйича  
“Хусусий тадбиркорликни ривожлантиришнинг минтақавий хусусиятлари  
(Наманган вилояти мисолида)” мавзусидаги диссертациясининг  
РЕЗЮМЕСИ**

**Таянч сўзлар:** тадбиркорлик, хусусий тадбиркорлик, франчайзинг, ички пудрат муносабатлари, венчурли молиялаштириш, лизинг, иқтисодий ривожланиш рейтинги, инвестициялар, ҳудуднинг инвестицион жозибадорлиги, ташқи савдо айланмаси, деҳқон хўжалиги, фермер хўжалиги.

**Тадқиқот объектлари:** Наманган вилояти иқтисодиётида фаолият юритаётган кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларида тадбиркорлик фаолиятини ривожлантириш жараёнлари.

**Ишнинг мақсади:** Иқтисодиётни модернизациялаш шароитида Наманган вилоятида хусусий тадбиркорликни қўллаб-қувватлаш ва рағбатлантиришга қаратилган илмий таклифлар ва амалий тавсияларни ишлаб чиқишдан иборат.

**Тадқиқот методлари:** тадқиқот жараёнида тарихийлик, тизимли таҳлил, монографик таҳлил, анкета –сўровнома, иқтисодий-статистик, қиёсий таҳлил, график ва жадвалусулларидан фойдаланилди.

**Олинган натижалар ва уларнинг янгилиги:** хусусий тадбиркорликнинг иқтисодий моҳиятини ифодаловчи такомиллашган муаллифлик таърифи ишлаб чиқилган; иқтисодиётни модернизация қилиш шароитида минтақа иқтисодиёти таркибий тузилмасини такомиллаштиришда хусусий тадбиркорликнинг ўрни аниқланган; Инқирозга қарши чоралар дастурини амалга ошириш жараёнида хусусий тадбиркорликни қасаначилик, лизинг асосида ривожлантиришнинг илмий асослари ва минтақавий хусусиятлари очиқ берилган; минтақада хусусий тадбиркорликнинг асосий шакллари бўлган фермер ва деҳқон хўжаликларини ривожлантиришга йўналтирилган чора-тадбирлар тизими ишлаб чиқилган; иқтисодиётни модернизация қилиш шароитида минтақада хусусий тадбиркорликни ривожлантиришнинг устувор йўналишлари ва стратегиясини аниқлашга қаратилган илмий таклифлар ва амалий тавсиялар ишлаб чиқилган.

**Амалий аҳамияти:** ишда олинган илмий таклиф ва амалий тавсиялардан минтақада хусусий тадбиркорликни ривожлантириш борасидаги истиқболли дастурларни ва стратегик концепцияларни ишлаб чиқишда, амалдаги мақсадли дастурларни такомиллаштиришда фойдаланиш мумкин.

**Татбиқ этиш даражаси ва иқтисодий самарадорлиги:** Тадқиқот натижалари амалиётга қўллаш учун Фуқаролик жамиятини ўрганиш институтининг Наманган вилояти филиали, Ўзбекистон савдо-саноат палатасининг Наманган вилояти ҳудудий бошқармаси томонидан қабул қилинган. Диссертация материалларидан Наманган Давлат университетиде “Минтақавий иқтисодиёт”, “Тадбиркорлик асослари” фанларининг ўқув дастурларини такомиллаштириш ва ўқитишда фойдаланилмоқда.

**Қўлланиш соҳаси:** Монополиядан чиқариш, рақобат ва тадбиркорликни қўллаб-қувватлаш давлат қўмитаси, Ўзбекистон савдо-саноат палатаси, олий ўқув юртлари.

## Резюме

**Диссертации Турабаевой Нортожит Мирабдуллаевны на тему «Региональные особенности развития частного предпринимательства (на примере Наманганской области)» на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.12-«Региональная экономика»**

**Ключевые слова:** предпринимательство, частное предпринимательство, франчайзинг, внутренние пудратные отношения, венчурное финансирование, лизинг, рейтинг экономического развития, инвестиции, инвестиционная привлекательность территории, внешний торговый оборот, дехканское хозяйство, фермерское хозяйство.

**Объекты исследования:** разработка научных предложений и практических рекомендаций направленных на развитие, поддержку и стимулирования частного предпринимательства в Наманганской области.

**Цель работы:** выявление региональных особенностей развития частного предпринимательства в Наманганской области, разработка научных и практических предложений направленных на развитие частного предпринимательства в перспективе.

**Методы исследования:** исторический, системный анализ, монографический анализ, сравнительный анализ, табличный методы.

**Полученные результаты и их новизна:** разработано усовершенствованное авторское определение отражающее экономическую сущность частного предпринимательства; выявлено местно частного предпринимательства в совершенствовании структуры экономики региона; раскрыты научные основы и региональные особенности развития частного предпринимательства на основе надомничества, лизинга в процессе осуществления программы антикризисных мер; предложена система мер направленная на развитие фермерских и дехканских хозяйств, которые являются основными формами частного предпринимательства в регионе; разработки научные предложения и практические рекомендации по выявлению приоритетных направлений и стратегии развития частного предпринимательства в регионе в условиях модернизации экономики..

**Практическая значимость:** полученные результаты, научно-практические выводы, предложения и рекомендации могут быть использованы при разработке перспективных программ и концепций направленных на развитие частного предпринимательства в регионе, в совершенствовании действующих программ.

**Степень внедрения и экономическая эффективность:** результаты исследования применяются в филиале Института изучения гражданского общества в Наманганской области, в Наманганском территориальном управлении Торгово-промышленной палаты Узбекистана. Материалы диссертации используются в совершенствовании учебных программ и в процессе преподавания курсов «Региональная экономика», «Основы предпринимательства» в Наманганском Государственном университете.

**Область применения:** Министерство экономики Республики Узбекистан, Государственный комитет по демополизации и развитию конкуренции, высшие учебные заведения.

## **Resume**

**Thesis of Turabaeva Nartojit Mirabdullaevna on the scientific degree competition of the doctor of sciences (philosophy) in economics on the theme: “Regional features of private entrepreneurship (the case of Namangan region) for the degree of Candidate of Economic Sciences; speciality 08.00.12-“Regional economics”**

**Key words:** entrepreneurship, private entrepreneurship, franchising, internal contract relations, venture financing, leasing, rating of economic development, investments, investment attractiveness of the territory, external turnover, dekhon (peasant) farming, farming.

**Subjects of the inquiry:** the processes of development of enterprising activity of the subjects of small business and private entrepreneurship functioning in Namangan region.

**Aim of the inquiry:** elaboration of scientific suggestions and practical recommendations aimed at developing, sustaining and stimulating private entrepreneurship in Namangan region.

**Methods of inquiry:** historical, system analysis, monographic analysis, comparative analysis, diagram methods.

**The results achieved and their novelty:** the improved author's definition reflecting the economic essence of private entrepreneurship was elaborated; the role of private entrepreneurship in improving the structure of the economy of the region was revealed; scientific bases and regional features of developing private entrepreneurship based on homework activities leasing in the process of the realization of the programme of antiorisis measures were disclosed; the system of measures aimed at developing dekhon farming which are the basic forms of private entrepreneurship in the region was proposed; scientific suggestions and practical recommendations on revealing priority and the atrategy of developing private entrepreneurship in the region in the conditions of the modernization of economy were elaborated.

**Practical value:** the results obtained, scientific and practical conclusions, suggestions and recommendation can be used in working out perspective programmes and conception aimed at developing private entrepreneurship in the region, in improving the programmes in use.

**Degree of embed and economic effectivity:** the results of research are in use in the branch of the Institute to studing civil society in Namangan region, Namangan territorial board of the chamber of trade and industry of Uzbekistan. Research materials are used at the Namangan state university in teaching courses “ Regional economics ”, ”Fundamentals of enterpreneurship”

**Sphere of usage:** Ministry of economy of the Republic of Uzbekistan, State committee on demonopolisation and development of competition, higher educational establishments.